El dimoni a les festes nadalenques

Bon Nadal, senyor Banyeta!

1. Contes a la vora del foc, de U de Cuc
2. Cap-gros de Manresa
3. Diablesa, del grup Pam i Pipa
4. Diables de Puigdalbera
5. Els pastorets de Mataró

Sense el dimoni les festes nadalenques serien com un plat de sopes sense sal. Al pessebre casolà, lluny del portal, a l'extrem oposat del Nen Jesús, el bou i la mula, els infants hi planten sovint la figureta menuda i desafiadora del dimoniet, vermell de cap a peus com un pebrot, i amb la forca orgullosament agafada entre les mans. Si del pessebre de tauleta passem a l'escenari dels **Pastorets**, trobem altra vegada la figura d'en Banyeta, ara més imponent i gesticuladora: envoltat de la cort infernal, encenent les banyes amb un joc amagat de piles elèctriques, i remenant la cua amunt i avall.

D'on ve el dimoni

Aquests satanassos de guarda-roba, tanmateix, no ens han d'enganyar: les flamarades sulfuroses que fan exhalar del ventre de l'escenari, les amenaces fetes amb una veuarra enorme, no serveixen més que per amenitzar les facècies dels pastors. Tot plegat pot ésser un somni, com ja ens deixa entendre Josep M. Folch i Torres als seus **Pastorets** i, en tot cas, aquestes caricatures virolades no tenen cap relació amb el personatge que la teologia seriosa identifica amb el principi del Mal.

D'on ve el nostre estimat Banyeta? Etnòleges i historiadors coincideixen sense excepció en aquest punt. Les petites divinitats de la terra que sovint feien entremaliadures a la llar dels romans, i a les nostres contrades bastant abans que els romans no hi plantessin les tendes, quan el cristianisme va aparèixer van anar a parar sense massa manies al sac dels dimonis. Aquestes divinitats casolanes es relacionen sovint amb el foc subterrani, i esdevenen, així, unes divinitats lligades a l'escorça de la terra, que coneixen pam a pam les coves i hi tenen el cau; són, per tant, una mena de Culcans modestos, que s'espanten i cerquen aixopluc així que senten rebotar pel cel el foc de Júpiter, que ja és un foc de més espenta, capaç de transmetre els missatges del déus de primer rengle.

El dimoni, com a figura genèrica, es relaciona també amb un culte als animals que el cristianisme va condemnar. Malgrat les condemnes tota una sèrie de creences procedents de les antigues religions autòctones han subsistit fins als nostres dies; la tradició oral, i les pràctiques de la bruixeria, mostren trets interessants d'aquesta subsistència. I en aquestes fonts hem d'anar a cercar la zoologia condemnada de la qual el dimoni n'apareix com a rei i senyor: el boc, que li presta les banyes i les peülles, els gripaus, els dragons, els llangardaixos i els rat-penats que sovint trobem relacionats amb la iconografia infernal.

Contribució a la gatzara

L'art medieval ha representat el dimoni com una força sotmesa als personatges lumínics i victoriosos de la religió oficial. Als nostres **Pastorets**, que és un gènere dramàtic que ens arriba directament de l'Edat Mitjana, així que surt l'arcàngel Sant Miquel amb el casc i l'espasa, el pobre Banyeta ja rodola per terra afeixugat de tots els mals. I n'hi ha prou que quan un pastor esternuda l'altre respongui amb un «Jesús» perque totes les fúries de l'avern petin de dents com si es trobessin a Sibèria. El dimoni somia volar, i una tradició entrada al Cristianisme una mica de trascantó ens el presenta com un àngel socarrimat; l'ala del dimoni, però, mai no té plomes, és l'ala membranosa dels mamífers volàtils que habiten en l'obscuritat de les coves, i el voleiar de la capa negra de Satanàs i Llucifer quan surten als **Pastorets** ens recorda aquest origen que trobem ja a la pintura de l'Edat Mitjana: el dimoni, malgrat les seves ales, és un anti-ocell, és l'ocell de les profunditats.

A moltes festes populars el dimoni hi apareix i és ràpidament identificat pels qui l'observen, grans o menuts. A vegades n'és el protagonista, com a les colles de diables que avui trobem a les viles del Penedès; o com a les santantonades del Forcall, al País Valencià, o a la festa dels foguerons, de Sa Pobla, a l'illa de Mallorca. En d'altres ocasions, si comet la turpitud de plantar cara a algú en tractes amb el santoral, al dimoni li toca el rebre: com a la processó de la Mare de Déu de la Balma, al límit del País Valencià amb la terra aragonesa, o a les danses de la Patum de Berga.

Amb bones o males intencions, però carregat amb una considerable dosi d'ingenuïtat, el nostre dimoni català i mediterrani tornarà submís, con cada any, per tal de contribuir a la gatzara nadalenca. Que sigui benvingut. Tot i que el sabem condemnat a rebre un bon raig de garrotades, li desitgem un bon Nadal.

Xavier FABREGAS
Fotos: Jordi GUMI